

Gatunamnen i Falun

Ett urval namn med historia

Texten är hämtad från skriften ”Gatunamn och kvartersnamn i Falu innerstad” av Elisabet Hemström (1991) samt kompletterad med flera namn (2011).

Faluns äldsta gatunamn är Falugatan, dokumenterat i skrift 1416. De första gatunamnen var sådana som så att säga ”gav sig av sig själva”: Falugatan som ledde in i Falun, Åsgatan som gick längs åsen och Gruvgatan som gick rakt upp till gruvan. Så småningom började man uppkalla gator efter personer som bodde där, t ex Troztgatan där Johan Troztig bodde. Men ännu i början av 1800-talet var det bara några få gator i Falun som hade allmänt vedertagna namn.

År 1856 lät professorn i bergsmeknik, läraren vid Bergsskolan Jonas Samuel Bagge trycka den första stadskartan där gatunamn finns utsatta. På Elsborg anknöt de främst till gruvan med namn som Berghauptmansgatan, Styraregatan, Konstvaktaregatan o s v. Längre ner i centrum uppkallades en del gator efter historiska personer, t ex Engelbrekt och Sten Sture.

Även Falu kommuns nutida namnkommitté försöker hitta namn med historisk förankring i den miljö där gatorna ska namnsättas. Därför är även de nyare gatunamnen bra utgångspunkter för den som vill veta mer om ett områdes förflutna. Ibland är det betydelsefulla personer som hedras med gator. Ibland får större bostadsområden namn med anknytning till ett visst ämnesområde. Några exempel:

Källviken: öar i Runn

Galgberget: bergarter och mineral

Gamla Berget: kopparprocessen

Varggården: gamla arealmått

När tidigare helt obebyggda områden ska få gator, kan det vara svårt att hitta lämpliga namn med rötter i den närmaste omgivningen. Lilla Källviken har därför fått gator uppkallade efter: kända falukvinnor.

Astrid Fredrikssons väg

Astrid Fredriksson (1918-2008) var känd teckenspråkstolk och en förkämpe för dövas rättigheter. 1981 fick hon Falu kommuns kulturpris.

Axel Johanssons väg

Den äldsta av bergsmansgårdarna i byn Korsgården köptes omkring sekelskiftet av möbelfabrikören i Falun Axel Johansson (1862-1932). Han hade 1894 grundat AB Axel Johanssons möbleringsaffär vid Ölandsgatan, där bl a Selma Lagerlöf var stamkund. Johanssons levererade både inredningen till hennes bibliotek i villan i Falun och en del möbler till Mårbacka.

Bagges väg

Troligen inte uppkallad efter professor J S Bagge utan efter Baggegården, som på 1600-talet var belägen ungefär vid nuvarande Kopparrinken. Där bodde fogden vid Östra Silvberg, Lasse Bagge, som omkring sekelskiftet 1600 var biträdande fogde vid Borns hyttegård i Falun.

Baltzars väg

Ett av omgivningen allmänt vedertaget namn, som år 2001 blev officiellt fastställt. Tor Baltzar (1904-1993) ägde i många år den fastighet i Korsgården där vägen slutar.

Barbros gränd

Namnets ursprung är okänt. Det kan vara ett gammalt namn som levt kvar i den muntliga traditionen, men gränden kan också vara namnsatt av J S Bagge på 1850-talet. I så fall bör den vara uppkallad efter Arent Perssons hustru Barbro Stigsdotter på Ornäs, som räddade Gustav Vasa från de danska knektarna 1520.

Bergmästaregatan

Bergmästaren var förr den högste tjänstemannen vid gruvan och tillika ordförande i bergsrätten. Gatan kallades före 1856 för Övre Långgatan.

Berg(s)hauptmansgatan

Berghauptman (eller bergshauptman, som det också har skrivits i försvenskad form) är detsamma som bergmästare. Titeln ändrades till berghauptman genom ett riksdagsbeslut 1762. Gatunamnet har genom tiderna stavats både med och utan s.

Bergslagsgränd

Leder från Holmgatan upp till Stora Kopparbergs Bergslags AB:s ("Bergslaget") huvudkontor vid Åsgatan.

Bergsmansgränd

Ordet "bergsmän" som beteckning på den som ägde gruvel och bedrev bergsbruk tycks gå tillbaka till 13-1400-talet. En tidigare benämning (bl a i kung Magnus Erikssons privilegiebrev 1347) var "mästerman". Bergsmannakorporationen vid Kopparberget upplöstes 1862. Då fanns femton brukande bergsmän kvar.

Bergsskolegränd

Söder om gränden, mellan Holmgatan och Åsgatan, låg Fahlus Bergsskola, som var Sveriges första tekniska högskola. Den grundades 1822. Redan tidigare hade Johan Gottlieb Gahn (se Gahns väg) haft sitt laboratorium här i närheten. År 1869 flyttades skolan till Stockholm.

Bernhard Erikssons väg

Uppkallad efter en landshövding med detta namn, född 1878, död 1951. Han arbetade i början av 1900-talet som handelsföreståndare samt järnarbetare i Grängesberg. 1905 blev han socialdemokratisk riksdagsman och så småningom sjöminister och socialminister. Talman i riksdagens andra kammare 1928-1932, landshövding i Kopparbergs län 1932-1944. Bernhard Eriksson var mycket populär bland länets invånare p g a sin folklighet.

Björbovägen

Uppkallad efter Björbobanan, d v s järnvägen till Västerdalarna, som invigdes 1905. I början av 1960-talet lades sträckan Falun-Repbäcken ner.

Björngränd

Namnets ursprung okänt.

Björntomtavägen

Åren 1946-1971 fungerade Hälsingårdens herrgård som internatskola, med systrarna Gunvor och Birgit Govenius som rektor och husmor. Eleverna var barn till svenska diplomater som var stationerade utomlands. Skolan hade ursprungligen startats på Lidingö under namnet Björntomtaskolan. Detta namn togs med vid flytten till Falun. Även under några år i början av 1940-talet hade herrgården fungerat som skola. Då var det Mosaiska församlingen i Stockholm som drev den som internat och kibbutz för judiska ungdomar.

Blindgatan

Börjar i norr vid Kuntas eller Klingens backe nära Östanforsån och slutar ”i blindo” vid en husvägg vid Södra Mariegatan.

Bondegatan

Uppkallad efter greve Carl Bonde (1581-1652). Han kom som 14-åring som kammardräng till hertig Karl (sedermera Karl IX) och smittades av dennes intresse för bergsbruk. År 1607 utsågs Carl Bonde till ståthållare över Dalarna och fungerade i praktiken som bergmästare. Så småningom blev han riksråd och guvernör (president) i Bergskollegium.

Brita Hazelius väg

Brita Hazelius (1909-1975) tillhörde IFK Falun och blev Sveriges första kvinnliga världsrekordinnehavare i simning 1926, då hon satte världsrekord på både 200 och 400 m bröstsim. Senare verkade hon som simlärare och sjukgymnast i Stockholm och Rio de Janeiro.

Britsarvsvägen

Gården Britsarvet (ursprungligen Bredsarvet) med anor från medeltiden har fått ge namn åt den nuvarande stadsdelen Britsarvet. Själva gården (nuvarande adress Britsarvsvägen 19) tjänade bl a i början av 1800-talet som sommarbostad åt dåvarande landshövdingen Hans Järta. Britsarvsvägen har samma sträckning som den ursprungliga vägen, som ledde till gården från Rättviksvägen.

Brunnsgränd

Ledde upp till en överbyggd brunn på Blindgatan, där Östanforsborna före vattenledningarnas tid kunde hämta dricksvatten. Gränden finns med på kartor från början av 1700-talet.

Brännmästarvägen

Brännmästare var i äldre tider titeln på den som förestod ett brännvinsbränneri. Brännmästarvägen på Gamla Berget är uppkallad efter Per Andersson, som i mitten av 1800-talet ägde gården närmast söder om byns gamla skola.

Daglösvägen

Ligger i stadsdelen Daglöstakten. Själva gården Daglösa tros ha blivit ödelagd av det stora skyfallet 1666 (se Skyfallsvägen). Förklaringen till namnet Daglösa varierar från ”brist på dagsljus” (kanske p g a tät skog) till ”Dagfinns äng”. En gård Dagfinnsarvet var belägen ungefär vid nuvarande järnvägsstationen och införlivades på 1600-talet med egendomen Noret.

Dahls väg

Ett allmänt vedertaget namn som fastställdes 1992. Vägen går nära den villa där lasarettsläkare Stig Dahl (1923-2007) bodde.

Daljunkaregatan

Den s k Daljunkern var en man som år 1527 dök upp i Dalarna och påstod sig vara Sten Sture d y:s son Nils Sture. Han avslöjades så småningom som bedragare. Hans verkliga namn var Jöns Hansson från Björksta socken i Västmanland. Avsikten med bedrägeriet var att göra anspråk på Sveriges tron.

Dalkarlsgränd

En av de gator vilkas namn syftar på stadsdelen Östanfors´ gamla roll som den stadsdel där bönderna från dalasocknarna längre norrut tog nattkvarter när de kom till Falun, t ex till marknaderna. Se även Moragatan och Utmelandsgränd.

Daniels väg

Fyra vägar i Främby har fått namn efter personer med anknytning till den gamla frälseätten Svinhuvud, som bodde i trakten under medeltiden. Bergsmannen Daniel Torkilsson hade Främby som sin huvudgård i mitten av 1500-talet. Han adlades 1581, hade ett vitt svinhuvud på röd botten som vapensköld och räknas som stamfar för den adliga ätten Svinhufvud i Westergötland. Övriga namn i denna grupp är Peders väg, Ingels väg och Torkils väg.

Dejstolsvägen

Dejstolen är en ö i sjön Runn. Enligt en gammal sägen har den tidigare hetat Digerstolen, eftersom man lär ha begravt offer för Digerdöden där. Även flera andra vägar i Källviken har fått namn efter öar i Runn.

Dora Lindgrens väg

Operasångerskan Dora Lindgren (1911-1992) var en av sin tids främsta svenska sopraner. Hon växte upp i Bjursås. 1939 debuterade hon som Michaela i Carmen på Stockholmsoperan. Senare var hon bl a engagerad vid Stora teatern i Göteborg. Under några år turnerade hon med Covent Garden Opera. Åren 1961-1977 var hon verksam som sångpedagog i Chicago och därefter i Stockholm.

Ekhagsvägen

Belägen vid Harmsarvet nordväst om Falu gruva. I mitten av 1600-talet hade bergmästaren Hans Philip Lybecker byggt om den gamla bergsmansgården till en ståndsmässig bostad och anlagt en vacker trädgård. 1648 fick han besök av drottning Kristina. Hon tyckte – enligt folktraditionen – att det saknades ädla lövträd och skickade därför plantor av ek och lind samt fruktträd till Lybecker. Ekarna gav upphov till Ekhagen intill gården, och fortfarande finns några riktigt gamla träd kvar.

Ekpersvägen

Åkaren Ek Per Andersson (1816-1892) från Åhl bodde på Gamla Herrgården men hade sina jordägor i Nedre Varggården och nuvarande Stenslund, där vägen finns.

Engelbrektsgatan

Hette fram till mitten av 1800-talet Nedre Långgatan.

Uppkallad efter rikshövitsmannen och friheshjälten Engelbrekt Engelbrektsson (död 1436). I sin kamp mot den danske fogden Jösse Eriksson talade Engelbrekt på hösten 1433 till menigheten i Stora Tuna och vid midsommartiden året därpå ledde han den upprorshär av bönder och bergsmän som stormade och brände ner underfogdens residens, Borganäs fäste vid Borlänge.

En del äldre historiker har menat att Engelbrekt bodde i trakterna av Kopparberget. Annars anses det bevisat att han hörde hemma i Norberg i Västmanland.

Sedan 1919 står Engelbrekt staty på Stora torget i Falun. Mannen bakom verket hette Karl Hultström

Ernst Rolfs gata

Sångaren och revykungen Ernst Rolf föddes 1891 på Styraregatan 28. Som 14-åring började han sin sångarbana på festplatsen Surbrunn vid Dalregementet och 1908 gjorde han stor succé i samband med den första Barnens Dag i Falun, vid utvårdshuset Kullen. 1917 fick han sitt stora genombrott med Fenixcabareten i Stockholm och från 1920 till sin död 1932 var han Sveriges okrönte revykung.

År 1948 uppsattes en porträttbyst av Ernst Rolf, skulpterad av Arvid Backlund, vid Kullen. 1986 flyttades den till Hästparken på Elsborg, ett kvarter nedanför Rolfs födelsehem. I juni 1987 döptes f d Hästtorgsgatan, som leder rakt ner till bysten, om till Ernst Rolfs gata.

Esplanaden

”En esplanad är ett promenadstråk i en stad, framförallt i en allé i mittsträngen av en bredare gata eller en strandpromenad” (Wikipedia). Esplanaden i Falun tycks ha börjat anläggas någon gång efter sekelskiftet 1900. På en karta från 1912 kallas den Nya Kyrkogårdsvägen (chaussén), men på kartan från 1916 har den bytt namn till Esplanaden. Dess sydöstra ände var grinden till Kungarsvets eller Norslunds kyrkogård (anlagd 1884).

Falhemsvägen

Bergfrälsegården Hälsinggården ägdes i början av 1800-talet av bergsrådmannen, riksdagsmannen m m Erik Falhem (1759-1816) och sedan av hans son Gustaf, som var en mycket förmögen brukspatron och en av de sista brukande bergsmännen i Falun Under Erik Falhems tid byggdes den mangårdsbyggnad som eldhärjades 1971.

Falugatan

Det äldsta kända gatunamnet i Falun, nämnt i skrift redan 1416.

Fisktorget

Troligen ett ganska ungt namn. Torget blev 1868 salutorg för diverse varor, dock icke matvaror, som inte tilläts där förrän 1902. Fiskstånden fanns sedan på den sydvästra delen av torget. Dessutom har det funnits tre fiskaffärer i husen runt omkring. I augusti 1977 flyttades torghandeln från Fisktorget till Stora torget.

Fläsk-Minas torg

Elisabet Vilhelmina Bergström (1844-1937) var en av Faluns mest legendariska och respektingivande torgmadamer. Redan som 23-åring etablerade hon sig som försäljerska. I hennes stånd på Fisktorget kunde man inhandla kött och fläsk, som hon själv köpte på Ångbåtskajen när bönderna från socknarna runt Runn kom in till staden med båt. Mina var alltid den som fick välja varor först. För skolbarnens skull sålde hon även bröd och slickepinnar.

Fogdebacken

Uppkallad efter fogden Håkan Jönsson, som bodde på gården Korsarvet i slutet av 1500-talet. År 1598 blev hans gård plundrad och fogden själv misshandlad och dödad av några av ortens invånare. Dådet hängde samman med mordet på ståthållaren Jacob Näf i Stora Tuna samma år. Vid Korsarvet finns en ruin som kallas ”fogdens källare”, där Håkan Jönsson sägs ha förvarat sina rikedomar.

Fängelbacken

Falu läns cellfängelse byggdes på 1840-talet efter ritningar av C F Hjelm. Tidigare fanns endast ett häkte i rådhuset. Straffångar skickades till arbete på fästning.

Gahns väg

Släkten Gahn har spelat en framträdande roll i Falu stads historia. Gatan är uppkallad efter den mest namnkunnige av familjens medlemmar, bergsmannen och kemisten Johan Gottlieb Gahn (1745-1818). Hans kemiska laboratorium vid Åsgatan kom sedan att bli den första grunden till Falu Bergsskola, som även förvärvade hans mineralogiska samlingar. (Se även Bergsskolegränd).

Galgbergsleden

Vägen tillkom vid utbyggnaden av bostadsområdet Galgberget/Nedre Gruvriset i början av 1980-talet. Galgberget var Faluns avrättningsplats på 1700-1800-talen. Själva galgen stod vid en klipphäll ett stycke nordost om nuvarande korsningen Gruvrisvägen/Tingsvägen. Den siste som avrättades där var boktryckaren Johan Adolf Axmar, som mördat sin mor och hennes hushållerska 1824. Många gator i området har fått namn med anknytning till rättsväsendet.

Gamla Fruns väg

”Gamla Frun” på Grycksbo, Augusta Munktell född Eggertz (1818-1889) levde under många år i ett olyckligt äktenskap med pappersbruksdirektören och pianisten Johan Henrik Munktell. Efter hans död 1861 tog hon själv hand om driften av bruket och styrde det med järnhand ända till 1887, då sonen Henrik tog över ledningen. Vid sidan av sitt praktiska affärssinne hade Augusta Munktell även många kulturella intressen, och av hennes barn blev dottern Emma (gift Sparre) berömd målarinna och Helena kompositör. Men det som främst gör att Augustas minne så starkt lever kvar i trakten är det faktum att hon stängde av ”sin” väg till bruket för allmän genomfartstrafik och tog en avgift av alla som ville färdas på den.

Garvaregatan

I hörnet av Garvaregatan och Nybrogatan, mitt emot Johanneskyrkan, låg Fahlanders garveri i slutet av 1800-talet.

Geislers gränd

Efter de förödande stadsbränderna i Falun 1761 var gruvans markscheider Eric Geisler (1720-1773) en av de första att bygga sig ett hus av slaggsten. Huset låg vid Åsgatan och fick så småningom Centralpalatset som närmaste granne. År 1977 revs Geislerska huset och Skandiahuset uppfördes mellan Åsgatan och Holmgatan.

Gettorget

De flesta gruvarbetare i Östanfors på 1800-talet hade en, två eller tre getter var. ”Varje morgon samlades getterna på Gettorget. En 50-60 djur drog getgumman iväg med, antingen mot Grycksboskogen eller åt Jungfruberget. Getgumman hade visst betalt per djur. Hon gick i skogarna med djuren ända in på 1880-talet. Då blev det förbjudet att valla getter i skogen. Vid 5-tiden (på eftermiddagen) kom hon hem med getterna. Var och en kom till torget och hämtade sina getter, liksom de lämnade in dem vid 7-8-tiden på morgonen.” (Berättat av boktryckaren Oskar Sättermark i ”Falu stads folktraditioner”).

Gjutaregränd

Uppkallad efter Johanssons gjuteri, som låg här i början av 1900-talet.

Gruvgatan

Den gata som leder mellan Falu stads centrum och gruvan. Namnet belagt från 1718.

Gustafs torg, se Kung Gustafs torg

Hagagatan

I nuvarande kvarteret Snöklockan, strax intill f d folkskoleseminariet, låg tidigare grosshandlare Per Theodor Tengmans sommargård Haga. Det var ett ”träslott” i tre våningar, med stora verandor med mycket snickarglädje. Huset revs på 1980-talet.

Haminavägen

Haminavägen, Rörosvägen och Vordingborgsvägen har fått namn efter Faluns vänorter i de nordiska grannländerna. Vänortsrörelsen, som startade på 1930-talet, ville främja ett internordiskt kulturutbyte. Hamina – på svenska Fredrikshamn – är en stad i sydöstra Finland, vid Finska viken. Den fick sina stadsrättigheter 1653. Under Stora ofreden 1712 brändes den ner av ryska trupper. Genom århundradena har staden drabbats av flera bränder samt bombangrepp och återuppbyggs med bl a svenskt bistånd. Fredsavtalet mellan Sverige och Finland 1809 – när Sverige förlorade Finland - undertecknades i Hamina.

Hanröleden och Hanrövägen

Stadsdelen Hanrö (uttalas enligt gammal tradition ”Hännrö”, med kort a) har sitt ursprung i täftekarlsgården Haneröd, som nämns första gången 1569. Efterleden -röd brukar i liknande ortnamn betyda ”röjning”. Förledens betydelse är okänd men kan vara ett personnamn.

Hans Järtas väg

Politikern och skriftställaren Hans Järta föddes 1774 i Husby socken i södra Dalarna och avled 1847 i Uppsala. Åren 1812-1822 var han landshövding i Kopparbergs län med säte i Falun och hade då sin sommarvilla i Britsarvet.

Hantverkaregatan

Prästtåkten, där Hantverkaregatan ligger, var hantverkarnas särskilda stadsdel under 1800-talet.

Hellbergs väg

Namnet anknuter till Ingel Hellberg, som ägde Falu tegelverk och bodde på Karlbergs gård i grannskapet. Se även Tegelvägen.

Hellbergs väg hette tidigare Bojsenburgsvägen efter källarmästaren Adolf Wilhelm Renströms lantställe från början av 1800-talet. På 1960-talet köptes gården Bojsenburg av Falu stad och revs för att ge plats åt Britsarvsskolan. Gatan som ledde fram till skolan från Tegelvägen fick namnet Bojsenburgsvägen. När bostadsområdet Bojsenburg sedan byggdes och fick en infart från motsatt håll kändes namnet felplacerat och ändrades år 2005.

Herrgårdsgränd

Syftar på ”Gamla Herrgården”, d v s Borns hyttgård. Gården Born nämns första gången i källorna 1336 och gjordes till kungsgård och fogderesidens av Gustav Vasa på 1500-talet. 1635, när trakten blivit obehaglig att bo i på grund av röken från kopparhyttorna, revs den.

Herrhagsvägen

Herrhagen va ursprungligen en beteshage som tillhörde Borns hyttgård (”Gamla Herrgården”, se Herrgårdsgränd). Bostadsområdet började byggas på 1960-talet.

Holmgatan och Holmtorget

Ligger i ett område som i äldre tid kallades för Holmen, eftersom det ursprungligen var en kringfluten holme i den då mycket bredare Faluån. Holmgatan kallades i början av 1800-talet för Nedre Åsgatan.

Hyttgatan

Namnet är belagt sedan 1650-talet. Gatan stryker tätt förbi ett av de största områden med kopparhyttor som funnits i Falun. Vid Gruvbäcken, på nuvarande Västra skolans tomt ("Hyttgården"), låg Elsborgshyttorna och längre norrut vid Hyttbäcken låg Prästtåktshyttorna. Hela området mellan Västra skolan och Nybrogatan består fortfarande av slagg. Under 1700-talet kallades Hyttgatan också för Västra Långgatan.

Hälsingtorget

"Hälsingtorget har fått sitt namn av att mycket hälsingar for omkring förr i tiden och sålde lin och handduksväv. De höllo i Falun till på Hälsingtorget." (Berättat av f d klädeshandlaren Magnus Johanson i "Falun stads folkltraditioner").

Men även annan handel bedrevs på torget. Bönderna från trakterna runt Runn kom roende dit om somrarna för att sälja kött, smör m m. På vintern kom de med häst och släde. Torsångsgummorna kom roende om sommarlördagarna med träbyttor innehållande filbunke, smör, ägg m m. Från Svärdsjö kom man med smultron i små korgar som hängde i band över axeln. På våren kom folk från socknarna in med blåsippor och liljekonvaljer och vid höstmarknaderna stod malungsborna där med sina skinnvaror. (Ovanstående berättelse är från 1870-talet).

Hästbergsringen, Hästbergsvägen

Bergsmansgården Hästberg är känd från 1539. Under några år på 1880-talet inrymde gården Sveriges första kvinnliga folkhögskola. Även den manliga folkhögskolekursen från Fornby var förlagd här en tid. Senare blev Hästberg privatbostad igen. Under de sista åren fungerade huset som skola för döva barn. Det revs omkring 1970 och småhusområdet vid Digertåktsvägen byggdes på de gamla ägorna. En smidd järngrind vid gårdens gamla infartsväg finns fortfarande kvar.

Idrottsvägen

Är belägen nära idrottsanläggningarna vid Tisken och Kvarnberget. Redan i slutet av 1800-talet började man med skridsko- och skidtävlingar på den närbelägna sjön Tiskens is. 1907 hölls här en stor Vinteridrottsfest för hela Dalarna under en vecka. Bland annat hade man hopptävlingar i den nybyggda backen på Kvarnberget. År 1910 invigdes Koppurvallen.

Ingeborg Hermelins väg

Ett av kvinnonamnen i bostadsområdet Lilla Källviken. Ingeborg Hermelin (1904-2000) var född på Ulvåsa i Östergötland men hade sina rötter på mödernets i Falun. Klassiska språk kom att bli hennes stora livsintresse, och hon var en sträng men omtyckt latinlärare på Falu läroverk under många år. Hon var dessutom en av förgrundsgestalterna i Humanistiska föreningen i Falun.

Ingels väg

Ingels väg har uppkallats efter bergsmannen Ingel Vallensson, som hade en hytta i Främby 1640. Han var född i Gassarvet ovanför Varpan men härstammade sannolikt från Främby samt tillhörde Svinhuvudätten Även Daniels väg, Peders väg och Torkils väg har anknytning till medlemmar av samma släkt.

Jakob Ingelssons väg

Bergsrådmannen Jakob Ingelsson (1641-1729) från Varggården skrev år 1716 en "Berätelse om Stora Kopparberget", som är en guldgruva när det gäller personer som levde och verkade i Falun under 1500- och 1600-talen. I nästan 200 år låg handskriften mer eller mindre bortglömd i Stora Kopparbergs Bergslags arkiv, men 1913 gavs den ut i tryck och har sedan dess använts flitigt av släkt- och hembygdskare.

Jesper Svedbergsvägen

Jesper Svedberg (1653-1735) föddes på bergsmansgården Sveden utanför Falun. Efter studier och prästvigning blev han så småningom bl a teologie professor i Uppsala och en nitisk lärare för blivande präster. 1696 blev han biskop över de svenska församlingarna i Amerika och 1702 biskop i Skara. Mest känd är han kanske som psalmdiktare. En av hans söner var vetenskapsmannen och religionsstiftaren Emanuel Swedenborg.

Jungfruvägen

Namnet anknyter till det närbelägna Jungfruberget. Denna benämning är känd sedan 1700-talet ("Jungfruklack" 1734).. Tidigare kallades berget Bennikarsberget. Vid foten av Jungfruberget, på östra sidan om gamla vägen till Hökviken, fanns en trefaldighetskälla dit Faluns ungdomar brukade gå och "dricka trefaldighet" på trefaldighetsaftonen (infaller sju dagar efter pingstaftonen) varje år. Vattnet troddes vara hälsobringande. På 1700- och 1800-talen fanns också en gruva på Jungfruberget. I senare tider har teletornet på Jungfruberget blivit ett landmärke för dem som närmat sig Falun. Se även Teletornsvägen.

Kalle Hermans torg

Torget anlades 1985, sedan Trozgatatan stängts av för genomfartstrafik. Sitt namn har det fått efter en av Faluns främsta fiolspelmän, Karl Gustaf Hermansson (1840-1893), som bodde vid Blindgatan.

Kallroststigen

Strömmen från Önsbacksdammen och ner över Gamla Berget utnyttjades redan under medeltiden för att driva kopparhyttor. Kallrostningen var det första momentet i processen att rena kopparmalmen från svavel. Se även Vändrostvägen.

Kanslibacken

Syftar på närheten till landskansliet och landskontoret (länsstyrelsen). Mellan 1779 och 1889 låg landskansliet i ett slaggstenshus i hörnet av Nybrogatan och Åsgatan. Därefter flyttade man tvärs över gatan till det f d kronohospitalet och länslasarettet, i det kvarter som nu har namnet Kansliet.

Karlbergsvägen

Gården Karlberg fick sitt namn av borgmästaren Hans Carleberg (1737-1794), som köpte egendomen 1786. Ursprunget var de medeltida bergfrälsegårdarna Spetsarvet och Målaregården. Från slutet av 1800-talet till 1970-talet ägdes Karlberg av familjen Hellberg (se Hellbergs väg). Numera omges den gamla huvudgården av ett större villaområde.

Klockarevägen

Här låg Kopparbergs församlings klockarboställe åtminstone från 1600-talet fram till 1949, då den dåvarande befattningshavaren Anders Jobs pensionerades.

Knoppstigen

Syftar på Lustigknopp, som i slutet av 1800-talet var en skogklädd höjd med en dansbana och en kaffeservering. Se även Trappplan och Trappstigen samt 'Lustigknoppsbacken och Lustigknoppsvägen..

Knut Pederssons väg

Knut Pedersson i Varggården var i slutet av 1500-talet Sveriges rikaste bergsman. Han hade en tam björn som följde honom vart han gick. Knut sägs ha varit en mycket stor och tjock man och avled hastigt år 1580, då han skulle skynda sig undan en regnskur.

Konstvaktaregatan

Uppkallad efter den som var uppsyningsman över gruvkonsterna (malmuppfodringsverken vid gruvan) och arbetarna där.

Kristinegatan

Den gata som går förbi Kristine kyrka. På 1600-talet kallades den västra delen av gatan (från kyrkan mot Prästtåkten) för Mellangränden och den östra för Kyrkegränden.

Krondiksvägen

Krondiket, som försåg uppfodringsverken och pumparna vid gruvan med vattenkraft, grävdes 1740-1746. Under de följande åren anlades Gamla Bergsdammen som hålldamm. Den 18 juli 1748 släpptes vattnet på. Denna vattenled var sedan i bruk ända fram till 1926, då de sista pumparna vid gruvan elektrifierades. Krondiket ersatte det medeltida "Drottning Margaretas dike" (se Margaretas väg).

Krontallsvägen

Krontallsvägen, Råtallsvägen och Stortallsvägen fick sina namn i slutet av 1980-talet, när industriområdet och köpcentret Tallen vid Borlängevägen bebyggdes. Själva tallen, en s k "suptall" där gamla tiders förbönder brukade rasta, står kvar i ensamt majestät vid sidan av riksvägen.

(Kung) Gustafs torg

Anlagt som brandgata efter stadsbränderna 1761. Namnet anspelar troligen på dåvarande kronprins Gustav, sedermera Gustav III.

Kung Karls gränd

Har fått sitt namn efter Karl IX, som då och då lär ha besökt den närbelägna Borna hyttegård (se Herrgårdsgränd) i början av 1600-talet. Kungen var personligen mycket intresserad av bergsvetenskap och hade en egen proberkammare där han gjorde mineralogiska analyser. Den nuvarande Kung Karls gränd ligger dock inte på samma plats som den ursprungliga utan flyttades i samband med att man byggde radhusområdet i kvarteret Kopparplåten på 1970-talet.

Kung Magnigatan

Kung Magnus Eriksson utfärdade den 17 februari 1347 Kopparbergets äldsta bevarade privilegiebrev. Här stadfästes bl a den s k tåktekarlsrätten. De som arbetade vid gruvan skulle ha rätt att ta upp nybyggen på bergsmännens marker och även låta dem gå i arv till sina efterkommande. Det var dessa gårdar som sedan fick namn som slutar på -arvet.

Kungsgårdsvägen

Gick ursprungligen mellan centrala Falun och kungsgården Noret vid Tisken. Noret – även kallat Kungsarvet – var landshövdingarnas sommarresidens på 1800-talet.

Kvarngatan, Kvarngränd och Kvarntorget

"När jag var 5-6 år gammal (alltså i början av 1870-talet) fanns inga broar över kvarnforsarna i Faluåns övre lopp", berättade boktryckaren Oskar Sättermark för redaktör Axel Östberg år 1950. "Falu valskvarn, som senare flyttade till Gustafs torg, stod då på sydöstra sidan av den öppna plats, som fick namnet Kvarntorget. Den gränd som därifrån leder österut till Åsgatan, fick liksom sitt namn av den gamla kvarnen. På samma sätt förhåller det sig med den lilla gatan, som går norrut från Kvarntorget till Gettorget."

Gamla kartor visar att den kvarn som Sättermark mindes hade haft föregångare sedan åtminstone

1680-talet. Mjölaren bodde på den tiden i Mölnarebo, som låg strax söder om nuvarande Stenslund. På 1800-talet låg mjölnargården i hörnet Kvarngatan 5/Moragatan 13-15.

Kyrkbacksvägen

Kyrkbacken = området kring Kopparbergs kyrka, en av de tidigast bebyggda stadsdelarna i Falun.

Kyrkogårdsgränd

Går från Östanfors över järnvägen och längs hela västra sidan av Kopparbergs kyrkogård.

Kyrkstigen

Väg mellan Magasinsgatans östligaste del och Kopparbergs kyrka.

Kålgårdsgränd

Leder från Björngränd ner till Östanforsån. Stadsborna i de norra delarna av Falun hade förr sina kålgårdar – grönsaksland – på det som senare kom att kallas Kålgården och Kålgårdsudden.

Köpmansgränd

Ligger i köpmännens gamla stadsdel, Slaggen.

Labbarvsvägen

Gården Labbarvet var på 1600-talet en ensamliggande gård mellan Korsgården och Korsarvet. När bebyggelsen ökade kom den att ligga inom byn Korsgården. Sedan 1960-talet är gården borta.

Linnéplan, Linnévägen

Carl von Linné (1707-1778) är Sveriges genom tiderna mest kände naturforskare. Själv kom han från Stenbrohult i Småland, men sin hustru Sara Lisa Moraea hämtade han på Svedens gård utanför Falun, där deras bröllopsstuga ännu är bevarad. Åren 1733-1734 gjorde Linné sin forskningsresa i Dalarna, som resulterade i boken "Iter Dalecarlicum" (Dalaresan).

Ljungbergs väg

Erik Johan Ljungberg (1843-1915) var Bergslagens disponent 1875-1913. Bodde i den närbelägna villan Bergalid.

Lorichsvägen

Per Daniel Lorichs (1785-1853) var landshövding i Kopparbergs län 1822-1853. I den biografiska litteraturen nämns han mest såsom morfar till den framstående arkitekten Isak Gustaf Clason.

Lustigknoppsbacken, Lustigknoppsvägen

Namnet Lustigknopp, betecknande berg eller höjd, finns även i Enviken, Svartnäs och Svärdsjö. Vid Lustigknopp i Falun fanns på 1800-talet en dansbana och en kaffeservering. Se vidare Trappplan och Trappstigen samt Knoppstigen.

Lägervägen

Under andra världskriget upprättades flera interneringsläger i Falun. I Främby byggdes 1940 Interneringsläger I, som till en början mottog 250 engelska soldater, senare även polacker och främlingslegionärer. Lägret avvecklades i och med krigsslutet 1945.

Magasinsgatan

Uppkallad efter det kronomagasin som uppfördes 1777 i hörnet av Magasinsgatan och Åsgatan. Det var ett slagghus, avsett som förvaringsplats för den spannmål som bönderna fram till 1871 var ålagda att leverera till kronan istället för skattepengar.. Åren 1954-1990 var huset pingstförsamlingens kyrka.

En del av Magasinsgatan (från Mäster Jons gränd till Åsgatan) kallades på 1700-talet Schlous gränd efter fältskären Zacharias Schlou (död 1761). Fortsättningen västerut kallades vid samma tid Målarens gränd. På 1800-talet började gatans östligaste del kallas Beronibacken efter gruvläkaren Victor Matthias Beronius, som var bosatt där.

Manhemsvägen

Gården Manhem omtalas första gången 1838. Det gotisk-romantiska namnet har rötter i de isländska sagorna. På 1850-talet drev källarmästare Theodor Lindstein Manhem som värdshus och teaterlokal. Ursprungligen var egendomen en bergsmansgård.

Margaretas väg

Har fått sitt namn efter Falu gruvas äldsta konstdike, Drottning Margaretas dike, som troligen började anläggas som vattendrag för kopparhyttorna under unionsdrottningen Margaretas tid på 1300-talet. På 1550-talet förlängdes det för att kunna driva gruvans första mekaniska pumpverk, den s k Pipepungskonsten. På 1700-talet ersattes diket av Krondiket (se Krondiksvägen).

Mariabacken

Namnet kom till 1993, då Kyrkbacksvägens sträckning ändrades och man behövde ett nytt namn på denna gatudel. Namnet anknyter till Stora Kopparbergs kyrkas gamla status som Mariakyrka och namnen Södra och Norra Mariegatan.

Mariebergsvägen

Gården Marieberg på Kvarnbergets sluttning mot Tisken var i början av 1900-talet manufakturhandlare August Klingbergs sommarvilla. 1913 köptes gården av Folkets Hus-föreningen och blev Folkets Park. Även den ångbåt som gick i trafik mellan ångbåtskajen och parken hette Marieberg.

Marits väg

Hustru Marit i Korsarvet finns antecknad i skattelängden Älvsborgs lösen 1571. Hon skattade för 15 marker (drygt 400 gram) koppar, 2 kor och 3 getter.

Matsarvsvägen

Gården Matsarvet i närheten av Varggården omnämns i skriftliga källor första gången 1434. Den inköptes då av västerås-biskopen Olof Knop, som hade intressen i bergsbruket. 1566 fick Falu gruvans förste konstmästare Hans Johansson den i kunglig förläning och bodde där ännu 1604. Troligen övergavs gården efter det stora skyfallet 1666 (se Skyfallsvägen). Lämningar efter gården lär ha syns ännu på 1730-talet enligt geschwornern Lars Schultze.

Medborgarplatsen

Medborgarhuset på västra sidan om Faluån (senare Radio Dalarnas hus) invigdes 1936. Det var f d Nya bergsskolan, som hade byggts om efter ritningar av stadsarkitekten Klas Boman sedan skolan flyttat till Filipstad. I Medborgarhuset samlades landstinget, hushållningssällskapet, stadsfullmäktige, stadsbiblioteket samt ABF och andra ideella föreningar under samma tak. Planen mellan huset och ån fick gräsmattor, grusgångar och planteringar och blev Medborgarplatsen.

Moder Elisabeths väg

Maria Elisabeth Hesselblad (1870-1957) var född i Fåglavik i Västergötland men växte upp i Falun. Som tonåring emigrerade hon till USA för att arbeta som sjuksköterska. Där konverterade hon även till katolicismen. År 1911 grundade hon den nuvarande grenen av Birgittinerorden, som sedan 1968 driver klostret och gästhemmet Birgittagården utanför Falun. Moder Elisabeth saligförklarades av påven år 2000 – ett första steg på vägen mot helgonförklaring.

Moragatan

Anknyter till dalfolkets nattkvarter i Östanfors vid marknaderna. Se även Dalkarlsgränd och Utmelandsgränd.

Mormorsgatan

Anspelar på Falu gruvas smeknamn ”Gamla mormor”.

Myntgatan

Namnet hänger troligen samman med Falu gruvas gamla roll när det gäller kopparmyntningen i Sverige.

Måns Nils väg

Före det stora raset 1687, då Stora Stöten bildades, var Måns Nils stöt i Falu gruvans södra del ett av de största dagbrotten. Bergsfogden Måns Nilsson av Svinhuvudätten, bosatt i Aspeboda, var alltså en av gruvans största delägare. Det sägs att han varje dag körde malm från sin gruva med 24 hästar. Han var den rikaste mannen i Dalarna och ägde mer än fyrtio gårdar i falutrakten. Men efter att ha gjort sig till ovän med Gustav Vasa i samband med klockupproret 1531 tillfångatogs han, egendomarna konfiskerades och han avrättades 1534.

Mäster Jons gränd

Mäster (kyrkoherde) Jonas Palma, eller Jonas Germundi Palmarius Austroburgus, som hans fullständiga namn löd, var född i Småland någon gång under senare delen av 1500-talet. Sitt namn hade han tagit efter en växt, en salix-art som populärt brukade kallas palm och som växte vid hans barndomshem.

I ungdomen studerade mäster Jon utomlands i 12 år, delvis med finansiellt stöd av självaste rikskanslern Axel Oxenstierna. 1610 blev han hovpredikant och 1616 kyrkoherde vid Kopparberget, men försökte snart få förflyttning härifrån. Som skäl anförde han att han inte stod ut med den osunda röken från kopparhyttorna vid Prästtåkten/Gamla Herrgården, där dåtidens prästgård var belägen. Istället byggde han sig en egen gård nära Kopparbergs kyrka.

Mäster Pers gränd

Kyrkoherden Petrus Jonae Helsingus (1592-1663) var, som namnet visar, född i Hälsingland. Tjänsten i Falun fick han 1641. Gränden som bär hans namn är belägen intill prostgården, även om det bör noteras att kyrkoherdebostället inte låg där på hans tid.

Mäster Per var vida känd för sin frispråkighet och sitt något egenartade skämtlygne. Bland de många historier som berättas om honom är det en som utspelar sig vid ett av drottning Kristinas besök i Falun.

Drottningen hade en liten hund, som var mycket bortskämd och som följde sin matte överallt. Vid en stor middag hände det sig att hunden promenerade omkring på bordet mellan tallrikarna, och hovmännen frågade artigt med jämna mellanrum: ”Behagar hund ett stycke kött?”, ”Behagar hund ett stycke kaka?” och så vidare. När hunden kom till mäster Per, tog han den helt sonika i nackskinnet, frågade: ”Behagar hund spatsera på golvet?” och lyfte ner den.

Nicolaivägen

Uppkallad efter Nicolaigruvan, ett privat utmål som togs upp av några bergsmän på 1830-talet. Gruvan fick sitt namn efter den dåvarande ryske tsaren Nikolaus eller Nikolaj Pavlovitj. Gruvan igenfylldes 1979 i samband med etableringen av Nicolai industriområde.

Nissers väg

Fröken Martina Nisser (1879-1918) och hennes mor Ellen Nisser (1849-1930) donerade stora summor pengar till ett sjukhem för kroniskt sjuka vid Falu lasarett. År 1931 stod huset färdigt. När det senare byggdes om till centrallaboratorium, flyttades det Nisserska sjukhemmet till den f d Arbetsinrättningen. Det är detta hus som idag kallas Nisserska huset.

Norra Järnvägsgatan

Går längs järnvägen Falun-Rättvik, som invigdes 1890. Det sista ordinarie persontåget gick 1965. Godstransporterna till och från Grycksbo pappersbruk fortsatte fram till 1987 samt återupptogs under åren 2003-2008. Någon gång per år trafikeras banan av Museiföreningen Gefle-Dala Jernväg.

Norra Mariegatan

Den norra av de två gator som förr ledde från Östanfors till Kopparbergs kyrka, även kallad Marie kyrka, eftersom den ansågs vara vigd åt jungfru Maria.

Norra Mariegatan är sedan 1890 avskuren av järnvägen (se Norra Järnvägsgatan) och når alltså inte längre ända fram till kyrkan.

Nybrogatan

Nybron är – trots namnet – en av de äldsta broarna över Faluån. Den nämns första gången i skrift 1661.

Nyrelius väg

Skräddarlärningen Nyrelius vann år 1794 en av Sveriges första friidrotstävlingar, som hölls i Noret utanför Falun. De grenar man tävlade i var ”simmande, löpande och kastande”. 1979 lät Dalarnas Idrottsförbund prägla en medalj, Nyreliusplaketten, till minne av tävlingen.

Ornäsgatan

Uppkallad till minne av Gustav Vasas äventyr i Dalarna 1520, då han bl a förråddes av Arent Persson på Ornäs eller dennes svärfar Stig Hansson men räddades av Arents hustru Barbro Stigsdotter.

Parkgatan

Har fått sitt namn efter Stadsparken, som anlades i slutet av 1800-talet. 1877 köpte Falu stad egendomen Kullen av brukspatron Daniel Ströms arvingar. Planteringssällskapet fick i uppdrag att utforma en park. Skogen gallrades, lövträd planterades, en svandamm anlades och 1903 byggdes ”ryggåsstugan” efter ritning av stadsarkitekten Klas Boman. Parken fick en egen trädgårdsmästare och utvidgades år från år. Många föreningar använde den som festplats, och den fick även en lekpark för barn. Från och med 1930-talet har parken minskat i storlek igen, i takt med att lasarettet expanderat.

Paviljongvägen

Påminner om Falu stads frivilliga skarpskyttekårs skyttepaviljong, som byggdes här på 1860-talet. Se även Skarpskyttevägen och Skottvallsvägen.

Peders väg

Uppkallad efter fogden och domaren Peder Sjurdsen, som bodde i Främby i början av 1500-talet. Hans son Jöns Persson blev svärfar till Daniel Torkilsson (se Daniels väg) och sonen Hans Persson gifte sig med dottern till Aspebodafogden Måns Nilsson Svinhuvud. I samma område som Peders väg ligger Daniels väg, Ingels väg och Torkils väg, som också har anknytning till den medeltida ätten Svinhuvud.

Pelle Bergs backe

Berndt (Pelle) Berg (1894-1969) var förman vid Vagn- och Maskinfabriken i Främby samt ledamot av stadsfullmäktige. På fritiden var han skådespelare. 1934 blev han chef för Folkets Park på Kvarnberget, där backen är belägen.

Polhemsvägen

Christopher Polhem (1661-1751) var ett av Sveriges kanske största uppfinnargenier. Han föddes på Gotland och studerade som ung i Uppsala, där han lyckades få domkyrkans 1500-talsur, som stått stilla i många år, att fungera. Hans begåvning uppmärksammades av bergskollegium och ledde till att Polhem kom in på den bergsmekaniska banan.

Åren 1700-1716 var han konstmästare vid Falu gruva och moderniserade under denna tid bl a stånggångarna vid uppfodringsverken. År 1700 grundade han manufakturverket i Stjärnsund tillsammans med Gabriel Stierncrona. Manufakturverket var en finmekanisk verkstad som tillverkade allt från husgeråd till urverk och de berömda dyrkfria Polhemslåsen. Tillverkningen av Stjärnsundsuren pågår fortfarande. Polhem genomförde också stora projekt som byggen av slussar och broar, konstruerade textil- och lantbruksmaskiner m m. Han är även känd för sitt ”mekaniska alfabet”, där bl a Polhemsknuten ingår.

Promenaden

Anlagd på 1860-talet i boulevardstil efter franskt manér. Enligt de ursprungliga planerna skulle den ha gått från Centralstationen till Kopparbergs kyrka. Apotekare Helleday, som hade sin trädgård strax intill nuvarande Östra skolan, vägrade dock att riva ett av sina tre lusthus, som stod i vägen. Promenaden slutar därför vid Nybrogatan. Promenadens sträckning mellan Kristinegatan och Nybrogatan var länge ifrågasatt p g a läroverkets avträdesbyggnad, som ansågs kunna avskräcka folk från att använda gatan. 1871 beslutade läroverket att flytta det föregelseväckande huset.

Prästarvsvägen

Under 1500- och 1600-talen fanns en gård Prästarvet mellan Nubbsarvet och Gamla Berget. År 1636 bestod gården av hela 14 byggnader. Dåvarande ägaren var en Mickel Eriksson, svåger till assessorn i Bergskollegium Johan Otto Silfverström. Sannolikt övergavs gården efter det stora skyfallet 1666 (se Skyfallsvägen), då jorden i området spolades bort och gjorde marken obrukbar.

Psilanders väg

Sven Fredrik Psilander (1834-1911) var lasarettsläkare i Falun, först vid det gamla lasarettet vid Åsgatan (vid nuvarande Länsstyrelsen) och sedan vid det nya lasarettet. År 1882 blev han stadsläkare i Falun.

Rissgårdsvägen

Rissgårdsvägen hör samman med namnet Varggården. En riss- (ris-)gård är ett instängslat område dit man lockade t ex vargar med hjälp av beten. Vargarna kunde ta sig in genom att hoppa upp på det inåtlutande stängslet och därifrån ner i inhägnaden, men kom sedan inte ut igen. På detta sätt kunde man fånga och döda en hel vargflock.

Rostvändaregatan

Rostvändaren var den hyttarbetare som skötte vändrostningen i kopparhyttorna. Vändrostning skedde sedan kopparmalmen först kallrostats och sedan smälts till skärsten. I vändrosthuset fanns en lång rad rostbås. Skärstenen flyttades från bås till bås, vanligen 5-9 gånger, under minst en månad för att man skulle få bort så mycket svavel som möjligt samt oxidera metallerna i vändrostverket.

Ryckepungsvägen

Ryckepung var fyra små gårdar som låg nära Ingarvet, vid den gamla vägsträckningen mellan Gamla Berget och Falun. Namnet är belagt i skrift sedan 1617 och gårdarna revs på 1970-talet. En gammal muntlig tradition om en tullbom, där man fick ”rycka på pungen” och betala avgift, är knuten till platsen.

Rådhusplatsen

Anlades 1989 när Dalarnas Försäkringsbolags hus byggdes. Eftersom ytan inte skulle användas för t ex salustånd, ansågs ”plats” vara en lämpligare benämning än ”torg”. Beträffande rådhusets historia, se Stadshusgränd.

Råtallsvägen

Se Krontallsvägen.

Rörosvägen

Röros är Faluns norska vänort, belägen i Sör-Trøndelags fylke. Liksom Falun har staden en koppargruva, där brytningen började på 1640-talet. Den har även mycket gammal trähusbebyggelse bevarad och är – liksom Falun – ett världsarv.

Gator uppkallade efter övriga nordiska vänorter, se Haminavägen och Vordingborgsvägen.

Sara-Lisas väg

Sara Elisabeth Moræa (1716-1806) var dotter till stadsläkaren i Falun Johan Moræus på Svedens gård utanför Falun. 1734 träffades hon och den småländske studenten Carl Linnæus på en bal i staden. 1739 firade de sitt bröllop i det hus som nu kallas ”Linnés bröllopsstuga” vid Sveden. Under resten av sitt liv styrde Sara-Lisa med fast hand över Linnés hus och lantegendomar i Uppsalatrakten medan han själv var sysselsatt med sin forskning och ute på resor. Maken själv beskrev henne som ”en Guds nådegåva”.

Selma Ströms väg

Lärarinnan Selma Ström (1888-1967) var född på Elsborg i Falun och kunde både tala och skriva genuint elsborgsmål. Hennes kåserier på dialekt i Falu-Kuriren, under pseudonymen ”Jäda på Älsbörj”, blev så populära att hon 1954 gav ut boken ”Hemma på Elsborg” med hägkomster från vardag och fest i den gamla gruvarbetarstadsdelen. Hon var också flitigt anlita som berättare.

Seminariegatan

Folkskolläraryrkesseminariet i monumental tegelarkitektur invigdes 1915. Redan 1904 hade landstingets småskolläraryrkesseminarium byggts i hörnet Mariabacken/Mäster Jons gränd, där gränden möter Seminariegatan.

Skarpskyttevägen

Skarpskytterörelsen var en frivillig försvarsrörelse, som startade i Sverige 1860 och som snabbt växte till en verklig folkrörelse. Bakgrunden var att man ansåg Sveriges försvar vara för dåligt. Regimentena bestod fortfarande av indelta soldater. (Allmän värnplikt infördes inte förrän 1901.) Falu stads frivilliga skarpskyttekår bildades 1861. I området norr om Skålpussen anlade man skjutbana och byggde en skyttepaviljong. I stadsdelen Stenslund finns därför flera namn med anknytning till skarpskytterörelsen. Se även Paviljongvägen och Skottvallsvägen.

Skolgatan

Går väster om Kristinegymnasiet (f d Högre allmänna läroverket i Falun). Skolhuset byggdes 1865 och påbyggdes med en tredje våning 1905-1906. Byggnaden ersatte ett äldre skolhus från början av 1820-talet i hörnet Åsgatan/Kristinegatan. Innan dess låg den gamla Trivialskolan inne på Kristine kyrkogård, med långsidan mot Trotzgatan.

Skolmästarevägen

Namnet hänger förmodligen samman med närheten till Stora Kopparbergs kyrka. Skolmästaren i äldre tider var oftast en präst.

Skottvallsvägen

Anknyter till Falu stads frivilliga skarpskyttekårs verksamhet i Stenslund på 1800-talet. (Se även Paviljongvägen och Skarpskyttevägen). En skottvall kan vara dels en vall som skyttarna skjuter ifrån vid en skjutbana, dels ett kulfång som fångar upp skotten bakom måltavlorna.

Skyfallsvägen

Den 27 juli 1666 inträffade det ”Stora Skyfallet” - en lokal naturkatastrof som förstörde flera gårdar i närheten av gruvan. I ett par timmar härjade ett våldsamt oväder med åska, regn och hagel. Gruvan vattenfylldes, slaggvarpen spreds ut och hus, hyttor, jord och djur spolades iväg med vattnet i riktning mot sjön Tisken. Ingen människa kom till skada, men några av gårdarna kring Gamla Berget och Varggården ödelades för alltid.

Skålpussgränd

Namnet syftar på Skålpussen, en vattensamling mellan Svavelsyrafabriken och Stenslund.

Slaggatan

Går genom stadsdelen Slaggen, som skapades i mitten av 1600-talet genom att man fyllde ut den sankna åstranden med slagg. Namnet Slaggatan är känt från 1743.

Smältaregränd

Smältaren var den hyttarbetare som förestod en smältugn. Smältning av kopparmalmen skulle ske först efter kallrostningen och även som sista moment, efter vändrostningen. Den slutprodukt man då fick, kallades råkoppar.

Sohlbergs väg

Erik Sohlberg var född 1660 i Skänninge och avled 1739. I ungdomen var han i Louis de Geers tjänst i sex år och följde bl a denne till Holland för att värva en örlogsflotta mot danskarna. Åren 1692-1737 var Sohlberg konststatsinspektör vid Falu gruva och bodde på gården Puttbo.

Sonen Claes är känd som följeslagare till Carl von Linné, både under dalaresan och andra resor. Linné skriver om familjen i sin bok ”Nemesis Divina” (Den gudomliga vedergällningen):

”Sohlberg, konstinspector i Fahlun, rik. Skinnar de arme grufdrängar in på sielfwe benen och häraf får sin rikedom. Har 5 qwicka söner, men inga hushållare, alla fattige och skyldige.”

Stadshusgränd

Stadshuset = rådhuset. Huset byggdes 1649-1653 på en tidigare uppförd grund (tänkt för ett spannmålsmagasin) och påbyggdes med en andra våning på 1670-talet. Inrymde i början lokaler för rådstugurätten och kämnärsrätten, arrestlokaler, stadskällare, apotek m m. Senare hade borgmästaren sin bostad i huset. Under 1900-talet fanns lokaler för bl a polis och telegraf. Huset blev skadat vid en av stadsbränderna 1761 men byggdes snabbt upp igen. Samtidigt anlades gränden som brandgata.

Stenbocks väg

Greve Magnus Stenbock (1663-1717) var chef för Dalregementet åren 1700-1706. Något direkt befäl över sina trupper förde han dock aldrig. Han tillbringade åren som regementschef utomlands med ansvar för bl a stora brobyggen i Polen och krigföringen i Holstein. I Dalarna satte han aldrig sin fot. Ändå är han kanske den mest kände av Dalregementets officerare. Han räknas som upphovsman till Stenbocksmarschen, som på 1930-talet antogs som regementets speciella marsch. 1975 restes en minnessten över honom i parken nedanför regementets kanslihus.

Stiernhielmsvägen

Georg Stiernhielm (1598-1672), ”Den svenska skaldekunstens fader”, föddes på Gammelgården i Kniva, Vika, där det också finns en minnessten över honom. Till yrket var han först lärare, blev sedan hovrättsassessor i Dorpat i Livland samt ämbetsman i bl a Antikvitetskollegium i Stockholm. Men sin största insats gjorde han genom att skriva dikter på svenska istället för på latin, som de flesta andra skalder gjorde på 1600-talet. Hexameterposet ”Hercules” blev höjdpunkten i hans författarskap. Han påbörjade också ett lexikon över gamla svenska ord.

Stiernhööksvägen

Johan Stiernhöök (1596-1675) var en fattig bondson från Rättvik, som via studier i Västerås, Uppsala och Tyskland så småningom blev professor i juridik och en föregångsman inom lagstiftningen och rättskipningen i Sverige.

Stigaregatan

I början av 1700-talet fanns vid Falu gruva dels konststigare som övervakade hantverkarna vid gruvkonsterna, dels schaktstigare som skulle se till att kronans schakt drevs med räta väggar. 1762 års instruktion berättar att stigarna skulle ansvara för ved, krut och redskap inom varsitt område i gruvan, ett så kallad stigeri. De skulle även hålla ett öga på arbetsfolket och arbetet, se till att gruvrummen hölls rena från jord och vatten m m. Ett stigeri kunde omfatta bortåt 50 arbetsrum. Stigaregatan kallades i mitten av 1700-talet Falu köpmangata och från ca 1760 till 1850-talet Västgötagatan. Den var infartsvägen till Falun för alla resande från både Stora Tuna-hållet och Leksandstrakten.

Stora torget

Torget skapades på 1640-talet av en beteshage, det s k Bondeänget. Under 1600-talet kallades torget för Bondetorget. Så småningom blev det salutorg, från början avsett endast för de handelsmän i själva staden, som saknade butik. Resande handelsmän fick hålla till på Hälsingtorget. Vid de stora höst- och julmarknaderna i början av 1900-talet gick det livligt till på torget. Fotografen Albin Hedling berättar i en liten minnesteckning: ”Marknadsstånden bildade långa rader mot gatorna. Invid Kristine kyrka höllo äldvalingarna och våmhuskarlarna till med sina laggkärl och korgar. Gick man ner över torget träffade man bönder från Vika och Stora Skedvi med

foderlass, leksandsbönderna med sina spinnrockar och träskålar, malungsbor samt rättvikare med träslöjd, kopparkärl och skinnvaror. De omnämnda marknadsförsäljarna stod ej i stånd utan sålde direkt från lasset.

Mittemot Zander & Sagers bokhandel hade några falugummor servering av varm soppa och apelsiner. I riktning mot Holmtorget höll bjursfolket till med sina näverbottnar, becksömsskor samt en rad stånd där man sålde stenkärl, slevar och skedar. Mitt för Centralpalatset kunde man tillhandla sig spånkorgar, nystkronor med mera samt slipstenar från Orsa.”

Enligt 1901 års ordningsföreskrifter fick man endast sälja spannmål, laggkärl och slöjdvaror på Stora torget under vanliga torgdagar.

Stortallsvägen

Se Krontallsvägen.

Stubbnarvsvägen

Gården Stubbnarvet finns belagd i skrift sedan 1539 och var belägen söder om Slätta. ”1718 är gården borta”, skriver Karl-Erik Forsslund i Stora Kopparbergsdelen av sitt verk ”Med Dalälven från källorna till havet”. I själva verket finns gården utsatt på kartor så sent som 1892.

Sturegatan

Gatan kallades före 1850-talet Stora Västra Långgatan. J S Bagge uppkallade den efter Sten Svantesson Sture (Sten Sture d y), som kämpade mot danske kungen Kristian II 1517-1520. I januari 1520 sårades han dödligt i drabbningen vid Bogesund och avled under hemfärden mot Stockholm. Efter hans död blev det Gustav Vasa som fortsatte kampen mot danskarna.

Styraregatan

En spelstyrare var den yrkesman som övervakade och reglerade malmuppföringen i gruvan (spel = malmuppföringsverk, vanligen vatten- eller hästdrivna). Olof Naucler, som år 1702 framlade en beskrivning över Stora Kopparbergs gruva som avhandling vid Uppsala universitet, berättar att det fanns två små kojor vid varje gruvspel. Den ena var spelstyrarens och i den andra satt den sk uppskäraren, som räknade malmkorgarna genom att skära märken i en stock.

Surbrunnsvägen

Surbrunn var en hälsobrunn och en nöjesplats som låg nära Dalregementet. Brunnen upptogs 1666 och skall därmed ha varit en av de äldsta mineralbrunnarna i Sverige. I mitten av 1800-talet gick det hästomnibuss dit från Stora torget. Så småningom minskade brunnsdrickningen och Surbrunn blev festplats istället. Här sjöng t ex Ernst Rolf som tonåring år 1904.

Svärdsjögatan

Kallades på 1600-talet Torgsgränden och på 1700-talet Lallarvsgatan. Så småningom kom gatan att utgöra början av stora vägen mot Svärdsjö.

Söderbaums väg

Per Söderbaum (1841-1911) efterträdde 1882 sin svärfar Sven Fredrik Psilander (se Psilanders väg) som lasaretsläkare i Falun och behöll denna tjänst fram till pensioneringen 1906.

Södra Mariegatan

Den södra av gatorna från Östanfors mot Kopparbergs kyrka. (Se även Norra Mariegatan).

Teatergatan

Den nuvarande Stadsteatern i Falun invigdes 1964. Åren 1828-1941 låg teatern vid Sturegatans östra sida, inte långt från korsningen med Gruvgatan. Huset användes sedan som lagerlokal och revs 1958. I början av 1800-talet fanns en teater vid Falubron, där Ordenshuset sedan byggdes.

Tegelvägen

Namnet syftar på Falu Tegelverks AB, som låg på norra sidan av järnvägen, där Tegelvägen möter Åsgatans norra ände. Företaget grundades 1899 av Karl Johan Hellberg (1848-1914) från Österå och övertogs sedan av hans son Ingel. (Se även Hellbergs väg).

Teletornsvägen

Har sitt namn efter teletornet på Jungfruberget (tornets officiella benämning är dock Hästberg), som sedan det byggdes i mitten av 1950-talet har varit ett av Faluns landmärken. Se även Jungfruvägen.

Timmervägen

Leder från Borlängevägen och till den plats på Daglöstäkten där Vedkompaniet (Vedkontoret) under 1600- och 1700-talen hade sitt upplag av timmer och ved. Vedkompaniet bildades 1648 för att man skulle kunna samordna inköpen av ved för gruvans räkning. De bergsmän som ville köpa ved, gick till Vedkompaniets kontor och betalade för önskad mängd, fick ett kvitto på pengarna och kunde sedan hämta ut sitt parti vid Daglöstäkten, där veden låg kluven och staplad.

Gatunamnet kan också tänkas ha anknytning till timmerleveranserna till Tisksågen, som startades 1875.

Tiskgränd

Sjön Tisken är känd sedan 1288 i sammansättningen Tiskasjöberg. Namnets ursprung är dock okänt.

Torkils väg

Bergsmannen Torkil Andersson, som levde runt sekelskiftet 1500, var far till Daniel Torkilsson på Främby (se Daniels väg).

Trappplan, Trappstigen

Trappplan (Trapp-plan) är det äldsta av namnen. Ursprungligen kallades det Söderbergska trapp-plan efter fanjunkaren Sven Samuel Söderberg (född 1832). År 1871 flyttade han med sin familj in i en gård vid Lustigknopp. Där anlade han en dansbana och en kaffeservering på planen, dit en trappa ledde. 1902 flyttade Söderberg till Rättvik. Namnet Trappstigen tillkom 1978 i samband med utökad bebyggelse i området. Se även Knoppstigen samt Lustigknoppsbacken och Lustigknoppsvägen..

Treffenbergsvägen

Uppkallad efter Curry Treffenberg (1825-1897), landshövding i Kopparbergs län 1880-1893. Var dessförinnan (1873-1880) landshövding i Västernorrlands län, där han 1879 gjorde sig känd genom att slå ner Sundsvallsstrejken med militärmakt.

Trotzgatan

Här låg på 1600-talet Troztgården, där den rike direktören för styckeuguteriet (kanonfabriken) i Falun m m Johan Troztzig (1597-1647) bodde. Han ägde också ett tegelbruk i Rankhyttan i Vika och levererade 300 000 tegel till byggandet av Kristine kyrka på 1640-talet. Under 1700-talet kallades gatan även för Östra Långgatan.

Tullkammaregatan

Leder till Falu stads tullkammare, som uppfördes 1896. Verksamheten hade startats redan året innan och pågick till 1995, då den i samband med EU-inträdet flyttades till Gävle.

Utmelandsgränd

Anknyter liksom Dalkarlsgränd och Moragatan till dalfolkets nattkvarter i Östanfors vid marknaderna. (Utmeland är en by i Mora, även känd från Gustav Vasas äventyr).

Valborg Olanders väg

Valborg Olander (1861-1943) var adjunkt vid folkskoleseminariet i Falun, ledamot av stadsfullmäktige och aktiv i Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt. Hon var även en känd skribent inom kvinnorörelsen och pedagogiken. Senare kom hon att bli författarinnan Selma Lagerlöfs sekreterare och livskamrat. 1918 gav hon ut en Handbok till Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige.

Vallinvägen

Johan Olof Wallin (1779-1839) föddes i Stora Tuna och kom till Falun som student vid Trivialskolan. Efter universitetsstudierna inledde han en lysande prästkarriär och blev till slut ärkebiskop. Mest känd är han för den Wallinska psalmboken, som gavs ut 1819. Hela 140 av psalmerna var skrivna av Wallin själv. Förutom gatan har han hedrats med en byst (utförd av Th. Lundberg 1917) utanför det f d läroverket i Falun.

Vallmansgatan

Uppkallad efter bergmästaren Claes Wallman (1774-1851), som i början av 1800-talet ägde en stor egendom i stadsdelen Lallarvet, där han byggde två hus och anlade en stor trädgård, som även var upplåten för allmänheten. Det nyare av Wallmans bostadshus (vid östra änden av Kristinegatan) blev senare lokal för Dalarnas museums föregångare Dala Fornsal. Wallman kom till Falun redan som 16-åring och gjorde en snabb karriär vid gruvan. Förutom att rita gruvkartor, konstruera nya uppfordringsverk m m var han flitigt verksam som arkitekt. Flera gruvlavar och andra gruvbyggnader ritades av honom. Dessutom anlätades han som rådgivare när bergsmansgårdarna runt Falun och även på andra orter i Dalarna skulle byggas om. I Falun stod han även för inredningen av Bergslagssalongen.

Vasagatan

En stark Gustav Vasa-tradition är knuten till Dalarna p g a hans färd genom landskapet kring årsskiftet 1520/1521, som målande finns beskriven i Peder Svarts krönika. Men Gustav Vasa hade intensiv kontakt med Dalarna och särskilt med Kopparberget även under sin regeringstid, främst tack vare gruvan men även p g a det så kallade klockupproret på 1530-talet. Dalfolket med kopparbergsmannen och bergsfogden Måns Nilsson (Svinhuvud) i spetsen vägrade att lämna ifrån sig de kyrkklockor som kungen ville konfiskera, men upproret slogs ner och ledarna avrättades.

Vattugränd

Under 1600- och 1700-talen kallades alla gränder som gick ner till ån för vattugränder. I ån hämtades allt vatten utom dricksvatten. Men framför allt var vattugränderna viktiga i händelse av brand.

Vilauddsvägen

Den gamla vintervägen från övre Dalarna mot Falun gick bl a över sjöarna Stora Aspan, Mörtsjön, Lilla och Stora Vällan. På en udde i Stora Vällan, mitt emot Korsgårdsviken, fanns ett rastställe där

forkörarna kunde vila innan de körde den sista etappen in mot staden. Grunden efter den gamla färdstugan på Vilaudden finns fortfarande kvar. Vintervägen var i bruk ännu under andra världskriget.

Villavägen

Utvärdshuset Villan, byggt i form av ett fyrkantigt torn, drevs under senare delen av 1800-talet fram till 1883 av en källarmästare Sahlander. Värdshuset var beläget vid nuvarande Villavägen 18.

Vimmelmoravägen

Gården Vindersmor eller Vimmelmora, belägen strax nordväst om Nedre Gamla Berget, var på 1500-talet ett kyrkohemman men drogs in till kronan 1551. På 1800-talet kallades gården även för Nedre Varggården, men namnet Vimmelmora lever fortfarande kvar.

Vordingborgsvägen

Vordingborg är Faluns vänort i Danmark. Den ligger på Sydsjälland och är en färjestad med anor från medeltiden.

Gator uppkallade efter övriga nordiska vänorter, se Haminavägen och Rörosvägen.

Vårfrustigen

Syftar på Kopparbergs kyrkas anknytning till "Vår fru", d v s jungfru Maria. Se även Norra Mariegatan.

Vårlidsvägen

Vårliden byggdes som privatvilla av häradsskrivaren och stadsbokhållaren Per Gustaf Fernlundh på 1880-talet. Hans son Stefan, sjökaptan, sålde villan 1898 eller 1899 till överstelöjtnanten Arthur Lundeberg. Namnet Vårliden var hustrun Mathilda Lundebergs idé. Lundebergs villa kom sedan att kallas Övre Vårliden för att skilja den från det intilliggande Nedre Vårliden. Där bodde majoren, teckningsläraren och musikern Jacob Georg Palmgren med sin familj 1898-1901. År 1942 såldes hela Vårliden till Falu stad och blev skola. Kommunala musikskolan lämnade lokalerna 1984. Därefter inreddes Vårliden återigen till bostäder.

Vändrostvägen

Vändrostningen var ett led i den omständliga processen att befria kopparmalmen från föroreningar och göra den till råkoppar. Först skulle malmen kallrostas (se Kallroststigen), sedan följde sulusmältningen och därefter vändrostningen samt allra sist ytterligare en smältning.

Vändrostningen skedde genom att malmen flyttades mellan ett antal rostbås i ett vändrosthus under minst en månad. Lämnningar efter flera vändrosthus finns fortfarande kvar i ett av slaggarpen vid Gamla Berget.

Värdshusvägen

Det värdshus som namnet syftar på är Manhem. Se även Manhemsvägen.

Västermalmsvägen

Ännu på 1960-talet pekade en vägskylt från dåvarande Syrafabriksvägen över järnvägsspåret från gruvan mot Västermalm. Här ligger numera Värmeverket. De första husen i det mycket steniga och karga området byggdes omkring 1905, men de flesta kom till under första världskriget. Som mest fanns det ca tio gårdar. Vid mitten av 1900-talet avfolkades stadsdelen successivt.

Yxhammargatan, Yxhammartorget

Yxhammargatan leder från Nybrogatan till Yxhammartorget. Namnet på torget finns i skrift första gången 1738. Det syftar troligen på formen, som en yxa med eggen vänd mot norr och med Väderkvarnsbacken som skaft. (Väderkvarnsbacken är ett gammalt namn på vägen upp mot Dala-Demokraten. Väderkvarnen som stod där på 1600-talet syns på Eric Dahlbergs teckning till "Svecia Antiqua et hodierna".)

Åsgatan

Följer åsen som går genom hela Falun. Gatan kallades på 1600-talet även Stora gatan och Sandåsgatan.

Ölandsgatan

Uppkallad efter den gamla stadsdelen Ölandet. Innan man på 1600-talet började fylla ut åns sankaständer med slagg, bestod detta område sannolikt av en eller flera små öar.

Östra Hamngatan

Utgick ursprungligen från den gamla båtkajen vid Tisken. Härifrån gick en livlig båttrafik över Runn till och från Vika, Torsång, Gustafs och Tuna bro. Den första ångbåten, som sjösattes 1857, hette Fahlun. Den följdes av Domnarvet, Kopparberg, Engelbrekt, Tor, Najad, Marieberg och många flera. På så sätt kunde landsborna lätt komma in till Falun både för att handla och för att sälja varor. Båtarna gjorde också rena lustresor om helgerna.

Den reguljära ångbåtstrafiken upphörde 1935, men ända fram till 1958 gick det båt över Tisken till Folkets Park på Kvarnberget.

Fram till 1960-talet fanns även en Västra Hamngatan (vid Dalarnas museum).

Överste Wetterhalls väg

Gösta Wetterhall (1904-1983) avgick som överstelöjtnant vid Dalregementet 1955 men inträdde samtidigt i reserven och utnämndes till överste och befälhavare för Falu försvarsområde. Han var också en framgångsrik idrottsman och tävlingsorganisatör. Bland annat anlätades han för att organisera skid-VM i Falun 1954 och 1974. Han var även initiativtagare till Svenska Skidspele